

Перифрастичні конструкції у латинськомовній поемі «*Descriptiuncula Kijoviae*» Феофана Прокоповича

М. Ю. Ластовець*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*Corresponding author. E-mail: maria.lastovets@gmail.com

Paper received 17.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті розглядаються лексико-стилістичні особливості латинськомовної поеми XVIII ст. «*Descriptiuncula Kijoviae*» Феофана Прокоповича.

Ключові слова: латинськомовна поема, Феофан Прокопович, перифраза

Дослідження барокової латинськомовної поезії в Україні є одним із пріоритетних напрямків сучасних лінгвістичних студій. Цей літературний період цікавий, насамперед, тим, що латинська мова, яка спочатку була на теренах сучасної України інструментом полеміки з релігійними опонентами, стала XVII–XVIII ст. мовою поетичної творчості більшості українських поетів. Одним із таких поетів був Феофан Прокопович. **Об'єктом** нашого дослідження є латинськомовна поезія в Україні середини XVIII століття. **Предметом** дослідження є особливості синтаксису поеми «*Descriptiuncula Kijoviae*» Феофана Прокоповича.

До постаті Феофана Прокоповича неодноразово зверталися у своїх дослідженнях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Це пояснюється, насамперед, різнобічною діяльністю автора, а також багатомовністю та різножанровістю його творів, адже Феофан Прокопович був не лише поетом, але й відомим мислителем та проповідником свого часу. Перед тим, як безпосередньо перейти до аналізу поеми, вважаємо за необхідне сказати декілька слів про самого автора. Феофан Прокопович народився у Києві 1681 року з ім'ям Єлезар. Рано втративши батьків, він переходить під опіку свого дядька, намісника Києво-Братського монастиря і ректора Київської академії, якого власне і звали Феофан Прокопович. Єлезар за сприяння свого дядька був зарахований до академії і тут закінчив філософський курс. Єлезар був дуже здібним і талановитим учнем, відтак, засвоївши все найкраще в академії, він подається навчатися закордон. Приятель, а згодом опонент Єлезара Маркел Родішевський пише, що Єлезар з Києва подався до Володимира на Волині і там, прийнявши унію, став гонителем православної віри. Проявивши себе з найкращого боку, Єлезар їде до Риму, де його зараховують до колегії св. Афанасія. Про цей заклад відомо, що він був створений «для Греков и Славян, с целию католической пропаганды» [4, с. 123]. Там поет слухає курси філософії, риторики, поезії, схоластичного богослів'я, вивчає твори святих отців як східної, так і західної церкви. Завершивши таким чином свою освіту у Римі, він повертається в Україну і приймає постриг з ім'ям Феофан, ставши другим Феофаном Прокоповичем. Як раз у цей час Феофан пише драму «Володимир» та складає свій поетичний курс «*De arte poetica*», який був вперше надрукований у Могильові 1786 року за ініціативи Георгія Кониського. У цьому курсі містяться основні поетичні твори Феофана Прокоповича латинською мо-

вою: «*Elegia Alexii*» та «*Laudatio Borysthenis*» (вперше надруковані у 1733 р. у «*Lucubrationes illustrissimi ac reverendissimi Theophanis Procopowicz*» у Братиславі, а згодом – у складі поетики, виданої у Могильові); «*Descriptiuncula Kijoviae*» та епіграми. Поезія «*Jocus in Venerem*» довгий час знаходилася у рукописному списку за 1748 рік, і була надрукована лише у 1976 р. у другому номері журналу «Русская література». Цікавим залишається той факт, що із припиненням викладання поетики та риторики в Академії закінчується і латинськомовний період в поетичній творчості Ф. Прокоповича.

Як уже згадувалося, поема «*Descriptiuncula Kijoviae*» була надрукована у поетичному курсі Феофана Прокоповича, який призначався для засвоєння поетичного ремесла студентами академії. До кожної вправи автор подавав класичні поетичні зразки, як правило, з Вергілія або Овідія. Проте, як засвідчує текст поетики, Ф. Прокопович вдавався і до власного написання поезій. Завдяки цьому ми маємо можливість говорити про існування латинськомовної поезії у вітчизняній літературі. Поема – елегія «*Descriptiuncula Kijoviae*» була написана як тренувальна вправа з синонімії, коли необхідно висловити певну ідею або твердження різними словами. Такі вправи, на думку автора, допомагають розширити лексичний запас і полегшують написання віршів, коли для опису одного й того самого предмета слова самі будуть з'являтися під рукою поета і потрібно обрати необхідне. Із цієї Феофан Прокопович подає власний елегійний твір, у якому він описує місто Київ, використовуючи одним із показових лексичних тропів – перифразу.

Перифраза полягає у використанні описового виразу для заміщення певного слова і є тропом за наявності алегоричності. У елегії «*Descriptiuncula Kijoviae*» автор за допомогою перифрази описує розташування Києва, передаючи лише одну думку: зі сходу Київ омивається річкою, а з-заходу його оточують гори. У латинській мові існують лексеми на позначення понять схід – «*oriens*», та захід «*occidens*». Автор елегії використовує описові звороти, уникаючи прямої номінації цих понять.

Для побудови перифрастичних конструкцій, які заміщують у тексті лексеми «*oriens*» та «*occidens*», автор використовує лексику двох типів. До першого типу відносяться міфологічна лексика, насамперед, міфоніми, які позначають власні імена: Люцифер, Фосфор, Титан, Еос, Геспер.

– *Amne Borysthenio sonat urbs, qua Lucifer exit.* (Descript., 1) – Рікою Борисфен шумить місто там, де сходить Люцифер. Лексема «*Lucifer*» використовується як в міфологічному, так і релігійному лексиконі на позначення власного імені. У «Енеїді» Вергілія це слово вживається двічі і означає ранкову зірку: «*iamque jugis summae surgebat Lucifer Idae*» (Verg. II, 801); «*quails ubi Oceani perfusus Lucifer unda/ quem Venus ante alios astrorum deligit ignis*» (Verg. VIII, 589-590). У римській міфології Люцифер був сином Аврори, а Вергілій пише, що це була улюблена зірка Венери. Таке потрагування міфонуіму «Люцифера» відсилає нас до Гесіодівської «Геогонії» і дає підстави ототожнювати Люцифера з Фаэтоном. За Гесіодівським викладом, Фаетон був сином богині Еос (Аврора) і був віднесений до неба Афродітою (Венера) охороняти вночі її храми. У релігійному дискурсі ім'я Люцифер має негативне забарвлення, перекладач Вульгати Ієронім Блаженний використав його як одне з імен диявола.

– *Montibus objecta est, serus venit Hesperus unde.* (Descript., 5) – Горами оточене (місто) там, звідки приходить вечірній Геспер.

– *Perstreptit urbs fluvio, Phosphorus unde venit.* (Descript., 6) – Гримить потоком місто, звідки приходить Фосфор. У грецькій міфології Геспер вважався вечірньою зіркою, а Фосфор – ранковою. Символічно цими назвами позначали схід і захід.

– *Pars natat urbis aquis, solem quae spectat Eoum.* (Descript., 9) – Частина міста купається у водах, яка дивиться на вранішнє сонце. Автор використав прикметник *eous, a ut*, похідний від іменника *Eous, i m*, що означає вранішню зірку.

– *Unde venit Titan, allabitur aedibus amnis.* (Descript., 25) – Звідки приходить Титан, вода прилягає до будинків. Титан було одне з імен бога сонця.

– *Allatrant urbi fluctus Titanis ab ortu.* (Descript., 31) – Потоки з ревом кидаються на місто там, де сходить Титан.

– *Moenia flumen adit Titan solet unde venire.* (Descript., 33) – Річка омиває стіни там, де має звичку з'являтися Титан.

– До другого типу ми віднесли лексику, яку назвали «пейзажною», тобто це ті лексеми, які використовуються для опису природи та її явищ.

– *Montibus assurgit, qua trahit umbra diem.* (Descript., 2) – Горами здійсмається (місто) там, де тїнь тягне за собою день.

– *Qua primos solis radios videt, imminent amni.* (Descript., 11) – Там, де (місто) бачить перші промені сонця, прилягає до річки.

– *Qua videt extremos, urbs juga celsa tenet.* (Descript., 13) – Там, де місто бачить останні (промені), сягає високих гірських вершин.

– *Unde dies surgit, fluvius praeterfluit urbem.* (Descript., 19) – Там, де встає день, ріка тече вздовж міста.

– *Montosa est serum, quae videt esse diem.* (Descript., 22) – Гірською є та частина, яка бачить день у сутінках.

– *Larga fluenta videt, roseum qua prospicit ortum.* (Descript., 23) – Широкі води бачить (місто) там, де дивиться на рожевий світанок.

Як засвідчує стилістичний аналіз поеми «*Descriptiuncula Kijoviae*», головним тропом, яким послуговується автор твору є перифраза. Ф. Прокопович використовує тринадцять перифрастичних виразів для передачі однієї думки. Крім того, нами було встановлено два джерела синонімічної лексики: міфологічної та натуралістичної. Наявність у тексті великої кількості міфонуімів свідчить про глибоке засвоєння поетом античної культури та літератури і їх рецепцію на етнічному ґрунті. Незважаючи на те, що поема Феофана Прокоповича не є цілком новаторським твором і багато в чому лише наслідує класичні зразки, ми маємо засвідчити високу майстерність її написання та побудови і вважати її самобутнім зразком поетичного опису Києва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потебня, А.А. Из записок по теории словесности : Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэт. и миф. Прил. – Харьков, 1905. – 652 с.
2. Прокопович, Ф. Сочинения . – М. Л., Изд. АН ССР, 1961. – 491 с.
3. Сидоренко Г.К. Українське віршування. – К.: Вид-во Київ. Ун-ту, 1972. – 141 с.
4. Чистович, И.А. Феофан прокопович и его время . – СПб., 1868. – 576 с.
5. Procopowicz, Th. Illustrissimi ac reverendissimi Theopani Procopowicz Miscellanea sacra, variis temporibus edita, nunc primum collata publicoque edita / Th. Procopowicz. – Vratislaviae, 1744. – 324 p.

REFERENCES

1. Potebnya, A.A. From Notes on the Theory of Literature : Poetry and Prose . Paths and shapes . Poetic and mythological thinking. App. – Kharkiv, 1905. – 652 p.
2. Prokopovich, F. Works . – ML , ed. Academy of Sciences of the USSR , 1961. – 491 p.
3. Sydorenko, G.K. Ukrainian poetry. – K .:Kyiv Univ, ed., 1972. – 141 p.
4. Chistovich, I.A. Feofan Prokopovich and his time . – SPb., 1868. – 576 p.
5. Procopowicz, Th. Illustrissimi ac reverendissimi Theopani Procopowicz Miscellanea sacra, variis temporibus edita, nunc primum collata publicoque edita / Th. Procopowicz. – Vratislaviae, 1744. – 324 p.

Periphrastic constructions in Latin poem «*Descriptiuncula Kijoviae*» by Theophan Prokopowicz M. Yu. Lastovets

Abstract: In the article are considered the lexic and stylistic peculiarities of the Latin poem «*Descriptiuncula Kijoviae*» of XVIII century by Theophan Prokopowicz. The article proposes analysis of periphrastic constructions functioning in the latin original text.

Keywords: latin poem, Theophan Prokopowicz, periphrasis